

Tado Vrublevskio požiūris į Lietuvos kultūros paveldo apsaugą

SIGITAS JEGELEVIČIUS

Vilniaus universitetas

Tado Vrublevskio požiūrį į Lietuvos kultūros paveldo kilnojamųjų vertybių apsaugą neabejotinai ryškiausiai išreiškia jo sukurta ir išpuoselėta biblioteka. Bet tai ne vienintelė šios srities kryptis, kur pasireiškė jo požiūriai bei praktinė veikla. Čia norime aptarti visuomeni mažiau žinomą jo veiklą kultūros paveldo kilnojamųjų vertybių apsaugos srityje Lietuvos valstybės nepriklausomybės pradiniam etape, tais pačiais sunkiausiais laikais, kai jauna valstybė bandė žengti pirmuosius žingsnius. Lietuvos Taryba, 1918 m. sausio 16 d. svarstydamą valsčių organizavimo klausimą, nutarė imtis administracijos sudarymo. Tą dieną buvo įsteigtos kelios komisijos (Administracijos, Teismo, Milicijos ir pan.). Trečiaja įvardyta Archyvų ir aktų sutvarkymo komisija.¹ Joje buvo Tarybos nariai Jonas Basanavičius ir Antanas Petrusis, vėliau dar prisijungė Mykolas Biržiška. Komisijos pavadinime „aktų sutvarkymas“ reiškė ne šiaip bylų tvarkymą, o jų „organizacinį sutvarkymą“, vietos nustatymą valstybės institucijų sistemoje. Tuo metu visose visuomenės gyvenimo srityse labai trūko specialistų, tad brangi buvo kiekvieno entuziasto parama. Tuo metu T. Vrublevskis pradeda vaisingai dirbti muziejiniškose ir ypač archyvistikos srityje kaip organizatorius.

1918 m. lapkritį Lietuvos Valstybės Tarybos pavedimu Švietimo ministerija sudarė komisiją muziejams, archyvams bei bibliotekoms perimti iš po truputį besitraukiančios vokiečių okupacinės administracijos. Toje komisijoje buvo tik trys žmonės: J. Basanavičius, M. Biržiška ir T. Vrublevskis. Jie, pasitelkę pagalbininkų, turėjo perimti svarbiausias minėto profilio Vilniaus saugyklas. Komisijai pirmininkavo Jonas Basanavičius. Ji buvo pradėjusi kaupti informaciją apie buvusius Lietuvoje prieš karą archyvus, muziejus ir bibliotekas. Komisijos pasitelkti istorijos mokslu besidomintieji jauni teisininkai Augustinas Janulaitis ir Konstantinas Jablonskis gruodžio 17–23 d. tikrino, t. y. iš tikrųjų periminėjo Vilniaus centrinio senųjų aktų knygų archyvo likučius – tas aktų knygas, kurios nebuvo evakuotos į Rusiją. Visą vokiečių okupacijos laikotarpį to archyvo likučiai gana tvarkingai išgulėjo užrakintose, užantspauduotose ir okupacinės administracijos prižiūrimose patalpose.

Čia itin pastebėtinas vienas momentas. Lenkų tautinės mažumos atstovai atsisakė įeiti į Lietuvos Valstybės Tarybą. Lenkų organizacijos ir aktyvesnioji lenkiškos visuomenės dalis ignoravo Tarybos veiklą. T. Vrublevskis, nors save laikė lenku, atsiliepė į Lietuvos Valstybės Tarybos siūlymą ir aktyviai dirbo lietuviškosios administracijos sudarytoje komisijoje. Juo labiau, kad tuo pačiu metu Vilniuje bandė aktyviai veikti Vaclovas Gizbert-Studnickis ir pagal Lenkijos archyvų tarybos įgaliojimus paimti Vilniaus archyvus į savo rankas. Tad neabejotinas T. Vrublevskio indėlis į Lietuvos valstybės archyvų formavimą. Iš to sektų išvada, kad, T. Vrublevskio požiūriu, Lietuvoje buvę įvairios kilmės archyviniai fondai priklausė Lietuvos valstybei. Tai jis įrodė savo darbu minėtoje komisijoje.

1918–1919 metų sąvartoje Vilnius keletą kartų ėjo iš rankų į rankas, kol pagaliau čia įsitvirtino Rusijos Raudonosios armijos remiama marionetinė sovietinė Vinco Kapsuko vyriausybė. Politinė situacija Vilniuje pasikeitė, bet

¹ Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918. Vilnius, 1991. P. 182.

archyvų, bibliotekų bei muziejų apsaugos problema išliko ir netgi paaštrėjo. Naujojo režimo administracija kol kas siekė parodyti savo toleranciją senajai inteligentijai, nes kitokio pasirinkimo neturėjo. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad 1919 m. pradžioje Vilniuje buvo skiriama nemaža dėmesio bei lėšų kultūros paveldo apsaugai, buvo imamasi išpūdingų teisinių organizacinių priemonių, kuriama įstatymų bazė. Iš esmės tie dalykai buvo gana sunkiai įgyvendinami.

Tam, kad energingai imtasi teisinių bei praktinių priemonių, daug įtakos turėjo marionetinės vyriausybės Švietimo liaudies komisariate dirbę nemaža kairiųjų pažiūrų, bet ne bolševikinių, o greičiau netgi tautinių įsitikinimų žmonių. Todėl ir muziejininkystės reikalus toliau tvarkyti buvo pavesta J. Basanavičiui. Archyvosaugos bei archyvų organizavimo reikalai buvo pavesti T. Vrublevskiui. Paradoksalu, bet buvo palikti tie patys, kurie dirbo ir Lietuvos Valstybės Tarybos pakviesti. Tuos dalykus bent kiek išmanančių žmonių bolševikai neturėjo. Be to, komisariate susibūrusiems nuosaikiems kairiesiems nei J. Basanavičius, nei kiti neatrodė esą agresyvūs „buržuaziniai veikėjai“. „Proletariniai kadrai“ buvo skiriami daug vėliau.

1919 m. sausį Švietimo liaudies komisariatas sudarė laikinąją Archyvų komisiją, kuri vasario pradžioje tampa pastovia.² Iš esmės tai buvo naujai organizuojamo valstybinio archyvo užuomazga. Tai archyvų komisijai vadovavo T. Vrublevskis kaip archyvo prižiūrėtojas (vedėjas). Jo pavaduotoju nuo sausio pabaigos buvo K. Jablonskis.

T. Vrublevskiui buvo leista kuriamam archyvui užimti bernardinų vienuolyno patalpas. Jis iš vyriausybės gavo įgaliojimą ieškoti Vilniuje esančių archyvų ir perkelti juos į valstybinį archyvą.³ T. Vrublevskis gavo nemažus asignavimus vienuolyno patalpų remontui ir archyvų perkėlimo išlaidoms. Tik labai sunkiai sekėsi tas lėšas panaudoti. Neįmanoma buvo efektyviai kaupiti išblaškytus archyvų likučius, kai miesto valdžia archyvui kasdien šiam darbui skirdavo tik vieną vežiką. Vis dėlto T. Vrublevskio vadovaujama Archyvų komisija nemaža nuveikė apsaugodama keletą svarbių ir didelių archyvų likučius, kurie be tokios globos vargu ar būtų išlikę per Raudonosios armijos šeiminkavimą mieste. Į kuriamo valstybės archyvo saugyklą T. Vrublevskis intensyviai koncentravo mieste buvusius archyvų likučius. Į saugyklą buvo perkelta tai, kas Vilniuje liko iš Bajorų instituto, Medicinos akademijos, Vilniaus švietimo apygardos, Vilniaus teismo rūmų, Vilniaus I gimnazijos archyvų. Per vasario mėnesį Archyvų komisija paėmė savo apsaugon Vilniaus senųjų aktų archyvo Universiteto pastate, Vilniaus gubernijos įstaigų jungtinio archyvo Pranciškonų bažnyčioje, Muravjovo muziejaus archyvo patalpas su ten buvusiais fondais ar jų likučiais. Buvo mėginama pažvelgti ir į periferiją. Rengtasi kaupti nacionalizuojamų dvarų archyvus. Inž. V. Sirutavičiui netgi buvo išduotas mandatas paimti apsaugon ir vėliau pervežti į Vilnių Šiaulių ekonomijos archyvo likučius. Ir suirutės, visuotinio netikrumo bei nesaugumo sąlygomis T. Vrublevskis sugebėjo nemažai nuveikti.

T. Vrublevskis, kaip teisininkas, be abejonės, bus prisidėjęs prie Vinco Kapsuko vyriausybės 1919 m. kovo 13 d. priimto dekreto „Dėl archyvų centralizavimo“ parengimo. Reikia pripažinti, kad savo turiniu ir esme tai buvo gana solidus dokumentas. Po to Lietuva dar labai ilgai nieko panašaus neturėjo. Tuo dekretu Vilniuje buvo įteisintas jau prieš du mėnesius T. Vrublevskio praktiškai pradėtas kurti Centrinis istorijos archyvas.

Centrinis istorijos archyvas dirbo tiesioginėje Archeologijos komisijos priežiūroje, o jam vadovauti buvo paskirta Archyvo kolegija iš trijų asmenų: Švietimo liaudies komisariato, Archeologijos komisijos atstovų bei archyvo vedėjo. O archyvo vedėjas T. Vrublevskis savo ruožtu buvo Archeologijos komi-

2 Žr. AMMD. Knygotyra. T. 5 (12) (1975), p. 27.

3 Ten pat.

sijos nariu.⁴ Beje, T. Vrublevskis bus prisidėjęs ir prie Archeologijos komisijos kūrimo, dalyvavęs rengiant 1919 m. kovo 22 d. dekretą „Dėl Archeologijos komisijos įsteigimo“. Archeologijos komisijos įsteigimo idėja jau seniai sklاندė tarp lietuvių inteligentų. Todėl lygiagrečiai tokią komisiją kūrė ir Vilniuje pasilikusieji, ir tie inteligentai, kurie 1918–1919 metų sąvartoje pasitraukė į Kauną. Tik Lietuvos Respublikos vyriausybė Valstybės archeologijos komisijos įstatymą išleido kiek vėliau – 1919 m. rugpjūčio mėnesį. Tai rodytų, kad vilniečiai, tarp kurių buvo ir T. Vrublevskis, veikė daug energingiau, darydami įtaką komisariatui.

T. Vrublevskio tiesioginį dalyvavimą Lietuvos kultūros paveldo apsaugos organizaciniuose ir praktiniuose darbuose nutraukė Sovietų Rusijos okupaciją Vilniuje 1919 m. balandžio 21 d. pakeitusi Lenkijos okupacija. V. Gizbert-Studnickiui spaudžiant, gegužės 1 d. miesto komendantas paėmė iš T. Vrublevskio Centrinio istorijos archyvo raktus⁵ ir atidavė juos Studnickiui. Nauja okupacinė valdžia T. Vrublevskiui nebuvo palanki: negalėjo atleisti bendradarbiavimo su Lietuvos Valstybės Taryba, jo veiklos sovietizacijos metais. Marionetinės V. Kapsuko vyriausybės laikotarpiu T. Vrublevskis kultūros paveldo apsaugos priemonėse dalyvavo ne kokiais nors politiniais sumetimais, o siekdamas padėti išsaugoti Vilniuje tai, kas dar išliko. Per tuos kelis mėnesius T. Vrublevskis padarė labai daug, kad Lietuvos kultūros paveldo kilnojamosios vertybės būtų apsaugotos ir išliktų Lietuvai.

T. Vrublevskis, ko gero, pagrįstai laikytinas vienu šiuolaikinio Lietuvos valstybės istorijos archyvo kūrėju, pratęsusiu žymaus XIX a. vidurio Vilniaus archyvininko Nikitos Gorbačevskio praktinius darbus. Jo nuopelnai Lietuvos archyvistikai neabejotini.

Wievs of T. Wróblewski about protection of Lithuanian cultural heritage

S U M M A R Y

The thesis contain an overview of T. Wróblewski's activities in the Commission for management of archives and acts established in 1919 by the Lithuanian State Council. At that time he started to work fruitfully in the fields of archives and museums as an organizer. In autumn 1918 T. Wróblewski together with members of the Lithuanian State Council J. Basanavičius and M. Biržiška were members of a commission formed by the Ministry of Education to take over museums, archives and libraries from the German administration. It is worthwhile mentioning that T. Wróblewski considered that archives of various origin situated in Lithuania belong to the Lithuanian state. He proved it by his work in the above commission. At the beginning of 1919 under the regime of soviet government headed by V. Kapsukas, T. Wróblewski continued his work in the field of protection of movable cultural heritage. He participated in the activities of Commission of Archeology, was setting up Lithuanian Central archive of archeology accumulating in it remaining archives scattered here and there. Direct involvement of T. Wróblewski in organizational and practical activities relating to the protection of heritage was terminated in 1919 by the Polish administration which substituted the Soviets.

4 MAB, F 9-2855, lap. 27.

5 Ten pat, lap. 64.